

Ολυμπιακοί αγώνες 2004 στην Αθήνα
Νεοφιλελεύθερες πολιτικές και κοινωνικές αντιστάσεις

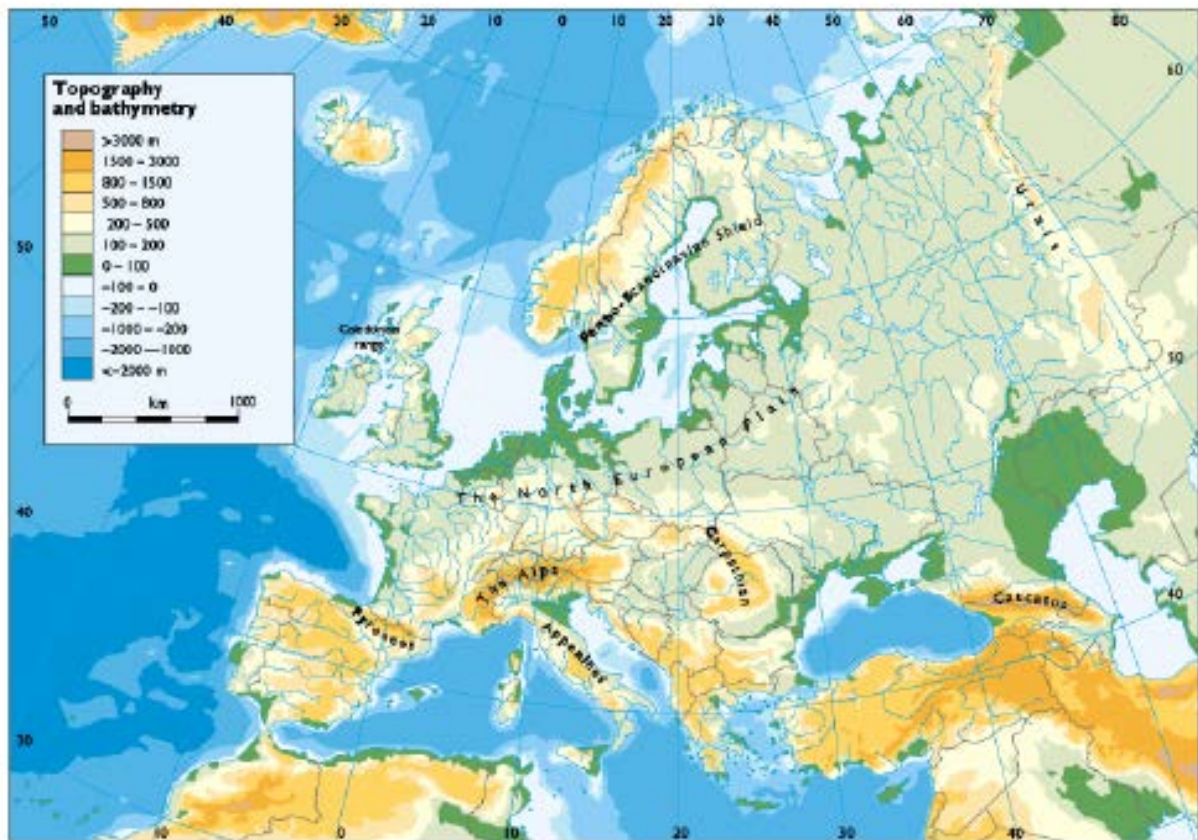

Figure 2.1 Topography of Europe (EEA)

Θεανώ Γιαλύρη, αρχιτέκτων – πολεοδόμος
Ελένη Πορτάλιου, αρχιτέκτων, αν. καθηγήτρια ΕΜΠ

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Οι Ολυμπιακοί αγώνες αποτέλεσαν μια γιγάντια εθνική επιχείρηση πολλαπλά προβληματική σε κοινωνικό, οικονομικό, περιβαλλοντικό, πολιτιστικό αλλά και θεσμικό – δημοκρατικό επίπεδο.

Η συγκεκριμένη εισήγηση εστιάζει στη λειτουργία και τις επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων στο χώρο της πόλης των Αθηνών, εντός και εκτός των ορίων των Ολυμπιακών εγκαταστάσεων. Διερευνά τον ρόλο τους ως κινητήριου μοχλού στην επιβολή, την επιτάχυνση και νομιμοποίηση των νεοφιλελεύθερων επιλογών, που οδηγούν στην αναδόμηση της πόλης με επιπτώσεις στην ενίσχυση της ταξικής γεωγραφίας, των κοινωνικών αποκλεισμών, της εμπορευματοποίησης του χώρου, της ιδιωτικοποίησης του δημόσιου χώρου και των δημόσιων υπηρεσιών και υποδομών καθώς και στην όξυνση του περιβαλλοντικού προβλήματος.

Η εισήγηση διερευνά, επίσης, την πόλη όσον αφορά την μορφολογική και συμβολική της έκφραση ως πολιτικής κοινότητας αλλά και τις «ζώνες αποκλεισμού» και τις «διαδικασίες ελέγχου», που οδήγησαν σε μια επιτηρούμενη – κλειστή πόλη στη διάρκεια της προετοιμασίας και, κυρίως, κατά την τέλεση των αγώνων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συσχέτιση των χωρικών μετασχηματισμών, που παρατηρούνται διεθνώς ως αποτέλεσμα των νεοφιλελεύθερων παγκοσμιοποιημένων επιλογών, με το ελληνικό παράδειγμα και η κατανόηση των αλλαγών σε ένα συγκεκριμένο τόπο, σε μια συγκεκριμένη χρονική συγκυρία. Η Αθήνα, περιφερειακή ευρωπαϊκή μητρόπολη, θεωρείται στο πλαίσιο της διευρυμένης Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οποίας το γεωπολιτικό κέντρο βάρους μετατοπίζεται σήμερα προς ανατολές. Η αναδόμηση της πόλης συνδέεται με τον εξωστρεφή προσανατολισμό του ελληνικού καπιταλισμού για να ανακτήσει προοπτική και δυναμική σε συνθήκες παγκοσμιοποιημένου ανταγωνισμού.

Τέλος, η εισήγηση εστιάζει στις αντιστάσεις, αν όχι τα αστικά κοινωνικά κινήματα, που εκδηλώθηκαν σε αντιπαράθεση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες τόσο ως συνολικό εγχείρημα όσο και σε επί μέρους πτυχές τους. Ποια είναι δηλαδή η κοινωνική, πολιτική, ιδεολογική τους αφετηρία, κατά πόσον επηρέασαν σχεδιαστικές αποφάσεις ή υπέδειξαν εναλλακτικές προσεγγίσεις του χώρου της πόλης.

Η εισήγηση βασίζεται, από τη μια, σε σχετικές μελέτες από τις υπογράφουσες, διεθνείς βιβλιογραφικές αναφορές και ελληνική αρθρογραφία για την Αθήνα και, από την άλλη, σε εμπειρικά δεδομένα από το αντι-Ολυμπιακό κίνημα, τα οποία στοιχειοθετούν τα θέματα της κριτικής και των αντιστάσεων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΧΩΡΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ – ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

- 1.1. Θεωρητικά προλεγόμενα
- 1.2. Το φαινόμενο των μητροπόλεων
- 1.3. Η Αθήνα ως περιφερειακή ευρωπαϊκή μητρόπολη

2. Η ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ 2004 ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

- 2.1. Μοχλός αναδιάρθρωσης του ελληνικού καπιταλισμού στη φάση διεύρυνσης της ΕΕ
- 2.2. Χωρικές – κοινωνικές επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων στην πόλη των Αθηνών
- 2.3. Κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις

3. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχο της εισήγησης αποτελεί να αναδειχθούν οι χωρικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα και οι κοινωνικές αντιθέσεις και συγκρούσεις που εκφράστηκαν και να συσχετιστούν αυτές οι αλλαγές με τη γενικότερη αναδιάρθρωση του ελληνικού καπιταλισμού καθώς και την επέκτασή του στο χώρο της διευρυμένης Ευρώπης και ιδίως του ΝΑ της τμήματος.

Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στη φάση της παγκοσμιοποίησης επιλέχθηκε ως εργαλείο ενίσχυσης της ηγεμονίας του ελληνικού κεφαλαίου στην ευρύτερη περίμετρο της Βαλκανικής και της Τουρκίας, μέσα από τη διεύρυνση του διεθνούς ρόλου της Αθήνας και, κατά προέκταση της χώρας, αλλά και ως εργαλείο ενίσχυσης και προβολής των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της πόλης στο πλαίσιο του σύγχρονου ανταγωνισμού των πόλεων.

Υπό το πρίσμα μιας «μεγάλης ιδέας» θεωρήθηκε ευκολότερη και δυνατή η επιβολή νεοφιλελεύθερων και αντικοινωνικών πολιτικών καθώς η εφαρμογή τους θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή από μεγάλη μερίδα εργαζομένων, χωρίς πολλές κοινωνικές αντιστάσεις, στο όνομα ενός καλύτερου μέλλοντος για «όλους». Η «μεγάλη ιδέα» εν μέρει έπεισε αρχικά, στη συνέχεια, όμως, δημιουργήθηκαν πολιτικές και κοινωνικές αντιστάσεις μεγάλου αριθμού εργαζομένων, που εξακολουθούν σήμερα να απορρίπτουν την επιλογή της ανάληψης υπό το βάρος του τεράστιου δημόσιου χρέους και της αφαίρεσης πόρων από κοινωνικούς τομείς πρώτης προτεραιότητας.

1. ΧΩΡΙΚΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ – ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

Ως αποτέλεσμα αυτού του απεριόριστου και της «επαναδιεθνοποίησης» του χώρου της πόλης, έχει γίνει περισσότερο δύσκολο από ποτέ πριν το να ξεμπλέξουμε τις λεγόμενες «εσωτερικές διεργασίες» - οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, ψυχολογικές –ενδογενώς, που σημαίνει μέσω αυτών που συμβαίνουν τοπικά, εντός των συμβατικά ορισμένων συνόρων. Οι πρακτικές της καθημερινής ζωής, η δημόσια επικράτεια του σχεδιασμού και της διακυβέρνησης, η διαμόρφωση της αστικής κοινότητας και της αστικής πολιτικής κοινωνίας, οι διαδικασίες της αστικής και περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης και η αλλαγή, η αρένα της αστικής πολιτικής, η συγκρότηση του αστικού φαντασιακού και ο τρόπος με τον οποίο η «πόλη» αναπαρίσταται, όλ' αυτά επηρεάζονται όλο και πιο πολύ από παγκόσμιες επιδράσεις και περιορισμούς, που μειώνουν σημαντικά αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε εννοιολογική αυτονομία του αστικού.

Eduard Soja (2000)

1.1. Θεωρητικά Προλεγόμενα

Οι πόλεις αποτέλεσαν πάντα διακριτές οντότητες, τόπους παραγωγής και κατανάλωσης, κοινωνικούς πυκνωτές και πεδία εκδίπλωσης του κοινωνικού ανταγωνισμού και της πολιτικής, στο πλαίσιο των εθνικών και διεθνικών πολιτικών και των συγκεκριμένων στο χρόνο ιστορικών τάσεων. Με απόλυτη (πόλη – κράτος) ή σχετική, μεγαλύτερη ή μικρότερη, αυτονομία από ευρύτερες θεσμικές συγκροτήσεις στην ιστορική τους διαδρομή, οι πόλεις εξακολουθούν σήμερα να έχουν ρόλο στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού.

Όπως αναφέρει η Saskia Sassen οι (σύγχρονες) αλλαγές εκφράστηκαν στη μεταβολή της δομής της παγκόσμιας οικονομίας και έλαβαν μορφές ανάλογες με τους ιδιαίτερους τύπους. Αλλαγές, που σήμερα μας είναι οικείες, όπως η απογύμνωση βιομηχανικών κέντρων κάποτε ισχυρών, η επιταχυνόμενη εκβιομηχάνιση των χωρών του γ' κόσμου και η γρήγορη διεθνοποίηση της χρηματιστικής οικονομίας σε ένα διεθνές δίκτυο συναλλαγών, άλλαξαν τη σχέση των πόλεων με τη διεθνή οικονομία (Sassen, 1991).

Απόψεις που έβλεπαν μια γενικευμένη αποκέντρωση ή /και αποαστικοποίηση, βασισμένη στις δυνατότητες ανάπτυξης της πληροφορικής και των σύγχρονων τηλεπικοινωνιών και μεταφορών, επομένως αποδυνάμωση των πόλεων, δεν επαληθεύτηκαν. Ανακαλύπτουμε ότι οι υλικές συνθήκες, οι παραγωγικοί τόποι και η πρόσδεση στον τόπο είναι, επίσης, μέρος της παγκοσμιοποίησης και της οικονομίας της πληροφορίας (Sassen, 1991). Η χωρική διασπορά, από τη μια, η οποία δημιουργεί μια ανάγκη για εκτεταμένο οικονομικό έλεγχο και διαχείριση, οι διεθνικές ολοκληρώσεις και οι διεθνείς

οικονομικές τάσεις, από την άλλη, επιφυλάσσουν νέους ρόλους για τις πόλεις, ρόλους που συνυφαίνονται με τις τοπικές ιδιαιτερότητες και την ιστορική συγκρότηση κάθε πόλης χωριστά.

Οι πόλεις έχουν μπει σε μια διαδικασία εσωτερικής αναδόμησης, η οποία αλληλοτροφοδοτείται με τη θέση τους στα εθνικά, περιφερειακά και ευρύτερα διεθνικά δίκτυα και επιδιώκουν, στο πλαίσιο του μεταξύ τους ανταγωνισμού, την απόσπαση οικονομικών δραστηριοτήτων που αντιστοιχούν και απευθύνονται σε «εξωγενείς» κινητήριες ωθήσεις. Αυτή η εξωστρέφεια δεν καταργεί καθόλου τις «ενδογενείς» ή εντός των εθνικών πλαισίων παραγωγικές και ευρύτερα οικονομικές λειτουργίες κάθε πόλης και, άλλωστε, ακριβώς η συνύφανση και διαπλοκή των εξωτερικών / εσωτερικών διαδικασιών διαμορφώνουν τη νέα ταυτότητα των πόλεων.

Στο πλαίσιο αυτών των εξελίξεων οι Peter Marcuse και Ronald van Kempen, για να περιγράψουν τα φαινόμενα αναδόμησης των πόλεων, χρησιμοποιούν τη διατύπωση «*globalizing cities*» («*παγκοσμιοποιούμενες πόλεις*») που, από τη μια, αποδίδει την έννοια της διαδικασίας, της μεταβολής εν τω γίνεσθαι και όχι της σταθεροποίησης ενός μοντέλου και, από την άλλη, επιτρέπει να σκεφτούμε δύο διαφορετικά σημεία: ότι δηλαδή *οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης έχουν ακουμπήσει σχεδόν όλες τις πόλεις και ότι η εμπλοκή σ' αυτές τις διαδικασίες δεν είναι θέμα να βρίσκει στην κορυφή ή τον πυθμένα αλλά περισσότερο θέμα της φύσης και της έκτασης της επίδρασης της διαδικασίας.* (Marcuse, van Kempen, 2000)

Δεν ισχυριζόμαστε, γράφουν οι Marcuse και van Kempen, ότι η φύση αυτής της εμπλοκής είναι ομοιόμορφη και ούτε, φυσικά, ότι όλες οι πόλεις συγκλίνουν σ' ένα μοναδικό μοντέλο «*παγκοσμιοποιούμενης*» πόλης.

Τελικά, ο όρος *global city* (*διεθνής πόλη*) αποδίδεται από την Sassen στις πόλεις που βρίσκονται στην κορυφή μιας ιεραρχίας πόλεων και ειδικότερα στη Νέα Υόρκη, το Λονδίνο και το Τόκιο, οι οποίες έχουν υποστεί *μαζικές και παράλληλες αλλαγές στην οικονομική τους βάση, τη χωρική οργάνωση και την κοινωνική δομή*, διαδραματίζουν, σήμερα ένα στρατηγικό ρόλο και λειτουργούν ως μεγάλης συγκέντρωσης σημεία λήψης αποφάσεων στην παγκόσμια οικονομία, ως τόποι κλειδιά για το χρηματοπιστωτικό σύστημα και για εξειδικευμένες εταιρίες υπηρεσιών, ως τόποι παραγωγής και παραγωγής καινοτομιών και ως αγορές προϊόντων και καινοτομιών.

Ο όρος *διεθνής πόλη* οριοθετείται, λοιπόν, συγκεκριμένα και δεν ορίζει είτε την εμπλοκή μιας πόλης στο παγκόσμιο σύστημα γενικά, πολύ περισσότερο τις πολιτικές ή /και ιδεολογικές επιδιώξεις για τον ρόλο μιας πόλης στο διεθνή ανταγωνισμό.

Με ανάλογη, ευρύτερη δυναμική μπορούν να θεωρηθούν πόλεις, όπως το Παρίσι, η Φρανκφούρτη, το Λος Άντζελες ή το Σαν Πάολο και το Χονγκ Κονγκ, αλλά, πάντως, όλες οι πόλεις, παρακαμάζουσες ή αναδυόμενες δυναμικά, εμπλέκονται στη δίνη των ανασυγκροτήσεων με διεθνές και τοπικό πρόσημο. Διαδραματίζουν ρόλους σε σχέση με την εθνική ενδοχώρα, τις διεθνικές και περιφερειακές ευρύτερες συγκροτήσεις, σε σχέση με μικρότερες οικονομικές αγορές, με την επέκταση της εκβιομηχάνισης, με την παροχή υπηρεσιών και τη διευρυμένη ανασύσταση του τριτογενούς τομέα.

Τελικά, οι διαδικασίες της οικονομικής παγκοσμιοποίησης επανασυστήνονται ως συγκεκριμένα συμπλέγματα παραγωγής, τα οποία τοποθετούνται σε ιδιαίτερους τόπους που περιέχουν μια πολλαπλότητα δραστηριοτήτων και συμφερόντων, πολλά μη συνδεδεμένα με τις παγκόσμιες διαδικασίες. Το να εστιάζουμε στις πόλεις μας επιτρέπει να εξειδικεύουμε μια γεωγραφία στρατηγικών τόπων σε παγκόσμια κλίμακα, όπως και τις μικρογεωγραφίες και τις πολιτικές που εκδηλώνονται σ' αυτούς τους τόπους. Επιπλέον, μπορούμε να σκεφτούμε ότι οι εξελίξεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης συγκροτούν νέες γεωγραφίες κεντρικότητας, που τέμνουν τις παλιές διαιρέσεις φτωχές / πλούσιες χώρες και νέες γεωγραφίες περιφερειακότητας, που επίσης τέμνουν τη διαίρεση φτωχές / πλούσιες. (Sassen, 1994)

Το κυριότερο, όμως, είναι ότι μπορούμε μέσω των πόλεων να εμβαθύνουμε στις κοινωνικές συγκροτήσεις και να δούμε τα κοινωνικά υποκείμενα των οικονομικών διαδικασιών, τις κυρίαρχες και κυριαρχούμενες τάξεις και κοινωνικές ομάδες που δρουν στο χώρο, στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή.

Ανεργία, μαζικοποίηση χαμηλά αμειβόμενων, ανασφάλιστων και επισφαλών θέσεων εργασίας, μετανάστευση, κοινωνικές πολώσεις με βάση την τάξη, τη φυλή, το φύλο, τη θρησκεία, την εθνότητα ή την κουλτούρα, οικολογική ανισορροπία και πολιτιστική ομογενοποίηση, όλα αυτά τα φαινόμενα, παραδοσιακά ή πολύ σύγχρονα, αναφύονται και μπορούν να καταγραφούν και να ερμηνευτούν στο έδαφος των πόλεων.

Παράγωγο αλλά και κινητήρας των οικονομικοκοινωνικών διαδικασιών που περιγράψαμε είναι η χωρική τάξη των πόλεων, η οποία αφορά τις κεντρικές περιοχές και την περιφέρεια, την ταξική γεωγραφία και τους χωρικούς αποκλεισμούς, την προσβασιμότητα στην κατοικία, τις κοινωνικές υποδομές και τα συλλογικά αγαθά.

Οι Peter Marcuse και Ronald van Kempen έθεσαν προς διερεύνηση το ερώτημα αν *υπάρχει μια νέα χωρική τάξη στις πόλεις*, σ' ένα αριθμό ερευνητών διαφορετικών πόλεων και στη βάση των μελετών τους κατέληξαν στο παρακάτω συμπέρασμα: *το αν η κλίμακα της αλλαγής, που καθαρά επιταχύνεται, αν δεν δικαιολογείται, από την παγκοσμιοποίηση είναι αρκετή ώστε να αποκαλέσουμε το αποτέλεσμα μια νέα χωρική τάξη τίθεται υπό κρίση. Το συμπέρασμά μας είναι ότι όχι. Ούτε ο καθορισμός των δομικών στοιχείων της πόλης διαφέρει ριζικά από ό, τι είχε υπάρξει σε προηγούμενες περιόδους, τα τελευταία εκατό ή διακόσια χρόνια.* (Marcuse, van Kempen, 2000)

Βέβαια, οι δύο συγγραφείς, κωδικοποιώντας μορφές χωρικών αποκλεισμών όπως φρούριο, γκέτο, εσώκλειστο κ.λ.π., αναφέρονται κυρίως σε πόλεις της Αμερικής και του γ' κόσμου. Τέτοιες χωρικές πολώσεις δεν υπάρχουν στην Ευρώπη χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν συναντάμε και εδώ αποκλεισμούς ή περιχαράκωσεις ή άξονες διαχωρισμού πλούσιων / φτωχών. Η Αθήνα εμφανίζει μια πολύ μεγαλύτερη ομοιογένεια ως προς την κοινωνικοταξική χωρική της διάσπαση έναντι πόλεων χωρικά πολωμένων με βάση ταξικές, φυλετικές, εθνικές διαιρέσεις.

Οι Marcuse και van Kempen διαπιστώνουν, τελικά, τρεις τομείς χωρικών αλλαγών στις πόλεις: ενίσχυση των δομικών, χωρικών διαιρέσεων με αυξανόμενη ανισότητα ανάμεσά τους και αυξανόμενη περιείχηση του καθενός, ιδιαίτερες νέες χωρικές διαμορφώσεις μέσα στις διαιρέσεις και ένα σύνολο «soft» τόπων στους οποίους λαμβάνει χώρα η αλλαγή (παράλια μέτρωπα, κεντρικές περιοχές παραγωγής, καφέ γήπεδα – προηγούμενοι βιομηχανικοί χώροι, κεντρικές περιοχές γραφείων και κατοικίας, κεντρικές περιοχές διασκέδασης και τουριστικοί χώροι, συγκεντρώσεις κοινωνικής κατοικίας, τοποθεσίες στις παρυφές των κεντρικών περιοχών επιχειρήσεων, ιστορικές κατασκευές, δημόσιοι χώροι). (Marcuse, van Kempen, 2000).

Η χωρική αναδυόμενη τάξη των πόλεων δεν απορρέει απλά από τη ζήτηση νέων κέντρων υπηρεσιών, κατοικίας υψηλών εισοδημάτων και ανέσεων που τη συνοδεύουν, στο πλαίσιο των διεθνών οικονομικών ανακατατάξεων ή νέων εγκαταστάσεων αναψυχής, πολιτισμού και τουρισμού, στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των πόλεων. Η κερδοσκοπία στη γη και τα ακίνητα αποτελεί και «αυτοδύναμο» τομέα επενδύσεων με επιπτώσεις, όπως στην περίπτωση της Αθήνας μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες, στο κόστος στέγασης των λαϊκών τάξεων, των μικρών επιχειρήσεων και των επαγγελματιών. Όπως μας θυμίζει ο David Harvey πρόκειται για μια παλιά πραγματικότητα: *στον καπιταλισμό, υπάρχει ένας διηνεκής αγώνας κατά τον οποίο το κεφάλαιο κατασκευάζει ένα φυσικό τοπίο, προσαρμοσμένο στη δική του συνθήκη σε μια ιδιαίτερη χρονική στιγμή, μόνο για να το καταστρέψει, συνήθως στον κύκλο των κρίσεων, σε μια επόμενη στιγμή στο χρόνο. Η χρονική και γεωγραφική άμπωτις και παλίνροια των επενδύσεων σ' ένα δομημένο περιβάλλον μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο με όρους μιας τέτοιας διαδικασίας* (Harvey, 1978)

1.2. Το Φαινόμενο των Μητροπόλεων

Το φαινόμενο των μητροπολιτικών περιοχών, ή αστικών περιοχών, ή mega-πόλεων, υπό την έννοια των διευρυνόμενων συμπλεγμάτων των βασικών μητροπολιτικών πυρήνων (με συμπαγή αστικό ιστό) με τις δικτυώσεις αστικών δραστηριοτήτων και οικιστικών συσπειρώσεων, που τους περιβάλλουν, αποτελεί απόρροια της διογκούμενης αστικοποίησης που χαρακτηρίζει τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο και εξελίσσεται με ραγδαίους ρυθμούς στις mega-πόλεις του γ' κόσμου, οι οποίες περιβάλλονται όλο και περισσότερο από τις παραγκουπόλεις των φτωχών.

Το φαινόμενο της αστικοποίησης φαίνεται να συνεχίζεται, μολονότι η άνεση που παρέχουν οι εξ αποστάσεως πληροφορίες, με την εκπληκτική εξέλιξη και διάδοση των τεχνολογιών επικοινωνίας, θα μπορούσε θεωρητικά να το ανακόψει. Παρ' όλα αυτά στο πλαίσιο του ανταγωνισμού των ελεύθερων αγορών και της διεθνοποίησης του κεφαλαίου αυξάνουν οι ανάγκες των επαφών εκ του σύνεγγυς και οι νέες τεχνολογίες δεν οδηγούν στην αναχαίτιση του φαινομένου του αστικού συγκεντρωτισμού.

Οι μεγαλουπόλεις της Ευρώπης διατηρούν την κυριαρχία τους στη διεύθυνση της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας οικονομίας, με επίκεντρο τις πόλεις του πυρήνα του Ευρωπαϊκού Κέντρου (Blue Banana), το οποίο τείνει να επεκτείνεται προς νότο και εξακολουθεί να διατηρεί την πρωτοκαθεδρία στο επίπεδο λήψης αποφάσεων. Παράλληλα, διευρύνουν το ρόλο τους ως στρατηγικές βάσεις πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων επειδή συνεχίζουν να αποτελούν τους τόπους προτίμησης των πολυεθνικών επιχειρήσεων για εγκατάσταση των κεντρικών τους γραφείων. Αντίστοιχα, οι μικρότερες πόλεις έλκουν σταδιακά πιο εξειδικευμένες αγορές, ενισχύοντας τη συμμετοχή τους στον ευρωπαϊκό καταμερισμό εργασίας.

Η τάση συσπείρωσης στις πόλεις των νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων σε τομείς αιχμής απορρέει από την αλματώδη ανάπτυξη της πληροφορικής και των επικοινωνιών η οποία, μαζί με τις τεχνολογικές αλλαγές στην παραγωγή, επέτρεψαν τη διεθνή χωροταξική κατανομή της παραγωγικής

αλυσίδας, με επιλογή των μεγάλων πόλεων της Ευρώπης ως τόπων παραγωγής των νέων προϊόντων και τεχνολογιών που απευθύνονται σε διαφορετικές και ποικίλες προτιμήσεις χρηστών.

Η χωρική αυτή εξειδίκευση των ευρωπαϊκών μητροπόλεων στηρίζεται στην προηγμένη υποδομή που διαθέτουν στις ποικίλες υπηρεσίες του τριτογενή τομέα, με έμφαση στις χρηματοοικονομικές και πιστωτικές, στην προσφορά δημόσιων υπηρεσιών και υπηρεσιών στις επιχειρήσεις, στη διαθεσιμότητα εξειδικευμένου εργατικού και επιστημονικού δυναμικού, στην πρόσβαση στα κέντρα έρευνας και ανάπτυξης, στη συσσωρευμένη τεχνογνωσία και πληροφορία για την εξέλιξη των εθνικών και διεθνών αγορών καθώς και στην ποικιλία πολιτιστικών – τουριστικών δραστηριοτήτων και λειτουργιών αναψυχής. Τα πλεονεκτήματα αυτά ενθαρρύνουν την εγκατάσταση των επιχειρήσεων και μεγιστοποιούν τη σημασία των πόλεων ως τόπων κερδοφορίας του κεφαλαίου και στρατηγικής διεύθυνσης της παγκόσμιας οικονομίας.

Ειδικότερα, το σύνολο των πλεονεκτημάτων, σε συνδυασμό με τα διαρκώς πολλαπλασιαζόμενα παραγωγικά δίκτυα, διαπεριφερειακής και διεθνικής κλίμακας που εδράζονται στις μεγάλες πόλεις, δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις συμπληρωματικών δράσεων για τη διεύθυνση αυτή.

Το φαινόμενο της αστικοποίησης διευρύνεται ακριβώς λόγω της κυριαρχίας των πολυσύνθετων υπηρεσιών που αντικατέστησαν τις οικονομίες της μεταποίησης και ηγεμονεύουν στα δίκτυα συνεργασιών και συμφωνιών των σημερινών μορφών καπιταλιστικής συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου στη φάση της παγκοσμιοποίησής του. Η ανάπτυξη της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών καθώς και των δικτύων υψηλής μεταφορικής ταχύτητας, ενισχύοντας τη διεθνοποίηση των οικονομιών σε ένα παγκόσμιο πλέον οικονομικό χώρο, έχουν συντελέσει στα σύγχρονα φαινόμενα της τριτογενοποίησης και της αστικοποίησης.

Στη σημερινή εποχή των διαρθρωτικών μετασχηματισμών της οικονομικής δραστηριότητας παρατηρείται, επίσης, εκτεταμένη τεχνολογική αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων, κατά την οποία οι δείκτες χωρικής εξειδίκευσης των παραγωγικών μονάδων και τα πρότυπα εγκατάστασής τους αλλάζουν ριζικά. Εμφανίζονται τάσεις περιορισμού του μεγέθους τους, βραχύβιοι κύκλοι παραγωγής και μεγάλη ευελιξία σε αναπροσαρμογές είδους προϊόντων και σε επιλογή χώρου εγκατάστασης. Οι τάσεις αυτές προκαλούν μεγάλη ρευστότητα σε σχέση με τις περιφερειακές επιπτώσεις του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού, ιδιαίτερα ως προς τη διαπεριφερειακή ισορροπία του ευρωπαϊκού αστικού συστήματος, χωρίς όμως να αναιρούν τη γενικευμένη αστικοποίηση.

Η ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και η ΟΝΕ συντείνουν στον ανταγωνισμό μεταξύ πόλεων για προσέλκυση επενδύσεων και δημιουργούν νέες προσαρμογές στις ιεραρχίες του ευρωπαϊκού αστικού συστήματος. Θέτουν επί τάπητος την ανάγκη συμπληρωματικών δράσεων και αναπτύξεων στη βάση δικτύων, που δημιουργούνται ως εργαλείο συμμαχιών μεταξύ πόλεων, για την κατάκτηση ευδιάκριτου ρόλου με πλεονεκτήματα εξειδίκευσης στην προσφορά σύγχρονων υπηρεσιών.

Οι ιεραρχίες μεταξύ των πόλεων και των δικτύων πόλεων, θεματικών ή χωρικών, δεν είναι παγιωμένες αλλά παρουσιάζουν αλλαγές με βραδείς ρυθμούς καθώς οξύνεται ο οικονομικός ανταγωνισμός. Από τις οικουμενιούπολεις του Λονδίνου, του Παρισιού και σύντομα του Βερολίνου μέχρι τις πρωτεύουσες των κρατών-μελών καθώς και τις μικρότερες πόλεις, με πληθυσμό της τάξης του ενός εκατομμυρίου, εκτυλίσσεται ένα ευρύ σύνολο που δρα με συμπληρωματικές δράσεις και συνεργασίες ή / και απομονωμένα.

Το σύνολο αυτό τείνει να αλλάζει και εμφανίζονται ευκαιρίες για ανάληψη κάποιου ευδιάκριτου ρόλου, ανάλογα με τις προσπάθειες που καταβάλλονται και τον βαθμό εκμετάλλευσης των διεθνών συγκυριών και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, που ο οικονομικός και κοινωνικός χώρος κάθε πόλης προσφέρει.

Χάρτης 1

Στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία, η σημασία των μητροπόλεων, ως επίκεντρου επιτελικών λειτουργιών (προγραμματισμός, έρευνα, διοίκηση, κέντρα λήψης αποφάσεων) όχι μόνο δεν μειώθηκε, αλλά τουναντίον αυξήθηκε. Όπως προκύπτει και από σχετικές μελέτες, οι οικονομίες κλίμακας, οι νέες υποδομές (π.χ. τηλεπικοινωνίες), η πρόσβαση στις διεθνείς αγορές και το υψηλά εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, αποτελούν τις κύριες μεταβλητές που επηρεάζουν τη χωροθέτηση των νέων επενδύσεων.

Οι νέες δυναμικές αστικής ανάπτυξης αφορούν:

- την εγκατάσταση στις δυναμικές μητροπόλεις των κεντρικών επιτελικών γραφείων των μεγάλων επιχειρήσεων, των τραπεζών, των ασφαλιστικών εταιρειών, των νέων προηγμένων υπηρεσιών προς επιχειρήσεις (producer services), των κέντρων έρευνας και ανάπτυξης (R & D) με εμβέλεια στη διεθνή αγορά.

- την αναδιάρθρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων με εκσυγχρονισμό των βασικών βιομηχανικών κλάδων μαζικής παραγωγής.
- την εξειδίκευση και ανάπτυξη δραστηριοτήτων που το κάθε αστικό κέντρο παρουσιάζει ως συγκριτικά πλεονεκτήματα στις νέες συνθήκες διεθνούς ανταγωνισμού (π.χ. εκθεσιακές δραστηριότητες, αθλητισμός, πολιτιστικές δραστηριότητες, τουρισμός εξειδικευμένης κατεύθυνσης, κ.λ.π.).

Παράλληλα με τα πλεονεκτήματα κερδοφορίας των μεγάλων πόλεων εμφανίζονται και τα νέα προβλήματα που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής, την ατμοσφαιρική ρύπανση, τις μεταφορές, την τιμή γης, τη στέγαση, τις υποδομές, το οικιστικό και φυσικό περιβάλλον. Επίσης, εμφανίζεται επαύξηση των χωρικών ανισοτήτων και των κοινωνικών διαφορών, με δημιουργία ζωνών φτώχειας μέσα στα αστικά συγκροτήματα, συνδεδεμένων, συνήθως, με τα κύματα μετανάστευσης από τις χώρες του γ' κόσμου. Σήμερα, στις ευρωπαϊκές μεγα-πόλεις εκφράζονται με τη μεγαλύτερη ένταση τόσο οι οικονομικές αντιθέσεις και συγκρούσεις όσο και οι κοινωνικές. Οι αρνητικές διεθνείς συγκυρίες, στο πλαίσιο της παγκόσμιας κρίσης, προκαλούν στασιμότητα ή / και μείωση των εισοδημάτων στις πόλεις, που συνοδεύεται με αύξηση της ψαλίδας μεταξύ υψηλών και χαμηλών, με ανεργία, κοινωνικό αποκλεισμό και αυξημένα κοινωνικά προβλήματα (βία, αποξένωση, τοξικομανία, κ.λ.π.), τα οποία συνεπικουρούν τη συγκρότηση νέων κοινωνικών αιτημάτων, κοινωνικών αντιστάσεων και συμμαχιών σε σύγκρουση με τις επιλογές που αναπαράγουν τις ταξικές ανισότητες και τον κοινωνικό διαχωρισμό.

1.3. Η Αθήνα ως περιφερειακή ευρωπαϊκή μητρόπολη

Η Αθήνα δεν συμπεριλαμβανόταν μεταξύ των πόλεων με διεθνή ακτινοβολία στις μέχρι σήμερα μελέτες και έρευνες ιεράρχησης των μητροπόλεων, ενώ κάποιες άλλες πόλεις όπως η Λισσαβόνα, η Ινσταμπούλ ή η Χονολουλού συγκαταλέγονται ως πόλεις με περιορισμένη διεθνή εμβέλεια. Αυτό σημαίνει ότι ορισμένες δραστηριότητες, όπως πχ. ο τουρισμός ή ο πολιτισμός, με σαφή διεθνή προσανατολισμό, δεν προσδίδουν διεθνή εμβέλεια στο ρόλο της πόλης στο πλαίσιο των κριτηρίων ταξινόμησης των μητροπόλεων.

Παρ' όλα αυτά, σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση της Sassen (1991, 1994) για προσδιορισμό των πόλεων με διεθνή προσανατολισμό, με στόχο όχι απλά την ταξινόμησή τους στο διεθνές χωρικό σύστημα αλλά και τον εντοπισμό της ύπαρξης ή/και των προοπτικών ενίσχυσης των διασυνδέσεων μεταξύ πόλεων (δίκτυα παγκόσμιων πόλεων), οι παραπάνω οικονομικές δραστηριότητες της Αθήνας, εφόσον στην πορεία συμπληρωθούν με ένα ευρύτερο φάσμα ειδικών τουριστικών υποδομών, θα μπορούσαν να ενισχύσουν τον διεθνή ρόλο της πόλης.

Επιπλέον, σε πρόσφατη μελέτη του προγράμματος Espon 1.1.1. με θέμα *"The role, specific situation and potentials of urban areas as nodes in a polycentric development"*, στη βάση σύνθετων ποσοτικών κριτηρίων κατάταξης, που λαμβάνουν υπόψη το δυναμικό της αστικής μάζας, το βιομηχανικό προϊόν, τις τουριστικές κλίνες, το δυναμικό σπουδαστών σε πανεπιστήμια, τις έδρες μεγάλων επιχειρήσεων και τη διοικητική ιεραρχία, η Αθήνα περιλαμβάνεται στις MEGA-πόλεις της Ευρώπης, ενώ η πόλη της Θεσσαλονίκης όχι.

Εκτός από τις πολλαπλές ταξινομήσεις των μητροπόλεων, στη βάση ποικίλων κριτηρίων, εκτεταμένη συζήτηση έχει γίνει, ξεκινώντας από το ESDP, αναφορικά με την αναγνώριση ευρύτερων σχημάτων συγκεντρώσεων πόλεων και μεγα - περιοχών με χωρικές αλληλεξαρτήσεις μεταξύ τους, όπως για το (Western) Pentagon, τη Blue Banana, τη New Banana, το (Eastern) Pentagon, το Saxon Triangle, τη Baltic Area, τον Danube Space, τη Northern parallel, τις Peripheral Maritime regions, τη North – West Europe, τη North Sea region, την Atlantic area, τη Nordic area, την Alpine zone, τη Mediterranean zone, την Iberia zone, τη South Eastern Europe, την Adriatic area, κ.λ.π. Οι ζωνοποιήσεις, επίσης, της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Interreg έχουν συμβάλει στη συζήτηση και διερεύνηση οργανικών χωρικών ενότητων.

Θα πρέπει ακόμα να σημειωθεί ότι η ευρωπαϊκή πολιτική των κυκλοφοριακών διαδρόμων υψηλής ταχύτητας στο σύνολο του εδάφους των «29», που αποσκοπεί στην υποστήριξη της ενιαίας αγοράς, αυξάνοντας, όμως, τους κυκλοφοριακούς φόρτους και το φαινόμενο του θερμοκηπίου, λειτουργεί σήμερα σαν αποφασιστική παράμετρος υποστήριξης του φαινομένου της αστικοποίησης και πρόκλησης γενικότερων χωρικών μετασχηματισμών καθώς οι κυκλοφοριακοί άξονες πανευρωπαϊκής εμβέλειας, ιδίως οι οδικοί, μετεξελίσσονται σε «άξονες ανάπτυξης» του ευρωπαϊκού εδάφους.

Οι πόλεις, οι οποίες συνδέονται μέσω του δικτύου των ευρω-διαδρόμων, ιδίως των χωρών της Διεύρυνσης, εκτιμάται ότι, με την ένταση της τάσης μεταστροφής προς τις υπηρεσίες του παραγωγικού δυναμικού των χωρών αυτών, θα ισχυροποιηθούν, αναβαθμίζοντας τον ρόλο τους στην

ιεραρχία των πόλεων. Επίσης, η ενοποίηση του εδάφους, υπό το πρίσμα των οικονομιών της αγοράς, οδηγεί σε ένα νέο φαινόμενο συγκρότησης γραμμικών πλεγμάτων πόλεων σε ακτινωτή μορφή, εκκινώντας από το ήδη διαμορφωμένο πολυπλέγμα του ευρωπαϊκού πυρήνα.

Χάρτης 2

Η διασφάλιση προσιτότητας και εγγύτητας μεταξύ των πόλεων ενισχύει παράλληλα τις προϋποθέσεις δικτύωσης των οικονομικών τους δραστηριοτήτων και συγκρότησης πολυ-πλεγμάτων με τη μορφή ευρύτατων αστικών χωρικών ενοτήτων συγκέντρωσης ομάδων πόλεων.

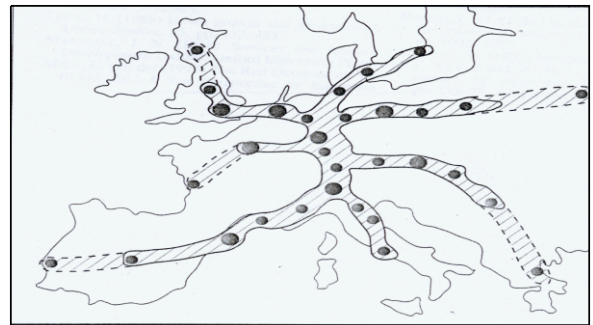
Χάρτες 3 και 4

Η παραπάνω προοπτική διαφοροποιεί αισθητά τις προσεγγίσεις σημειακής διερεύνησης και ταξινόμησης των μητροπολιτικών περιοχών και εν γένει των μεγάλων πόλεων και κατευθύνει σε μια ενοποιημένη θεώρηση της βασικής δομής του ευρωπαϊκού εδάφους, διαφορετική από εκείνη που ξέραμε. Ειδικότερα, η διεύρυνσή του προς ανατολάς θα τείνει να μεταστρέψει στο μέλλον την πόλωση στο ευρωπαϊκό πεντάγωνο και την περιμέτρή του, προς τη συγκρότηση ενός κεντρικού άξονα ανάπτυξης στην κατεύθυνση ΒΔ – ΝΑ παρά τις πεδινές, παραδουνάβειες περιοχές μέχρι και τη Μαύρη Θάλασσα, επεκτείνοντας, βέβαια, την ποιοτική συγκέντρωση στο Ευρωπαϊκό Κέντρο και συντείνοντας στη διάχυση αστικών συγκεντρώσεων παρά τους Ευρωδιαδρόμους σε ακτινωτή μορφή.

Χάρτης 5: Red Octopus

Η άποψη αυτή έχει ήδη διατυπωθεί από τον Van der Meer (1998), ο οποίος αναφέρθηκε στο “Red Octopus”.

Ένας τέτοιος χωρικός μετασχηματισμός μπορεί να διαφοροποιήσει την ιδιαίτερη περιφερειακή θέση της Ελλάδας, η οποία για πρώτη φορά αποκτά χερσαία σύνορα με την ΕΕ με την είσοδο της Βουλγαρίας – Ρουμανίας, το 2007 και να ισχυροποιήσει τη θέση της Αθήνας, κυρίως στο χώρο της ΝΑ Ευρώπης, που αρχίζει, σε επίπεδο ΕΕ, να αντιμετωπίζεται ως αυτοτελής μακρο-περιφέρεια.

Αν λάβουμε υπόψη τη διάταξη των ευρω-διαδρόμων σε σχέση με το δίκτυο των πόλεων στην περιοχή της ΝΑ Ευρώπης καθώς και την περιφερειακή ταξινόμηση των πόλεων από τη μελέτη του Espron για την Ευρώπη των «29», βλέπουμε ότι, εκτός από το πλέγμα μητροπόλεων του Ευρωπαϊκού Κέντρου, το οποίο όπως επισημαίνεται από ερευνητές έχει ήδη επεκταθεί προς νότο, συμπεριλαμβάνοντας τα δίκτυα των μητροπόλεων του Ιταλικού βορά (Μιλάνο, Γένοβα, Μπολόνια, Βενετία, κ.λ.π.), υπάρχει μια δεύτερη επέκτασή του κέντρου στο ΝΑ τμήμα, η οποία περιλαμβάνει τις μητροπόλεις Πράγα, Μπρατισλάβα, Βουδαπέστη, Βιέννη και προοπτικά το Βουκουρέστι (Datar scenario).

Επίσης, στο πλαίσιο της ταξινόμησης των μητροπόλεων από το πρόγραμμα PolyMetrexPlus, υπό την αιγίδα του METREX, το πλέγμα των μητροπόλεων Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη και Σμύρνη θεωρείται ως δυναμικής προοπτικής δικτύωση στο μέλλον.

Όλα τα παραπάνω δεδομένα συμβάλλουν στην εκτίμηση ότι, το δίπολο των ελληνικών μητροπόλεων Αθήνας και Θεσσαλονίκης ενισχύει προοπτικά τον διεθνή του ρόλο, στόχο τον οποίο θα αναλύσουμε στο επόμενο κεφάλαιο, ως μέρος των σχεδιασμών του ελληνικού καπιταλισμού, στο πλαίσιο της αναδιάρθρωσής του, για την οποία οι Ολυμπιακοί Αγώνες απετέλεσαν οικονομικό και ιδεολογικό εφαλτήριο.

2. Η ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ 2004 ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

2.1. Μοχλός αναδιάρθρωσης του ελληνικού καπιταλισμού στη φάση διεύρυνσης της ΕΕ

Η ανάληψη της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων ήταν το επιστέγασμα και λειτούργησε ως εργαλείο μιας γενικότερης πολιτικής αναδιάρθρωσεων του ελληνικού καπιταλισμού στο πλαίσιο των γενικών κατευθύνσεων της ΕΕ και της ενιαίας αγοράς, αλλά και εν όψει των νέων ρόλων που επιχειρείται να αναλάβει η Ελλάδα, θεωρούμενη ως η ισχυρότερη οικονομία στην ευρύτερη γεωγραφική περίμετρο της ΝΑ Ευρώπης. Ο ρόλος της Αθήνας σ' αυτή την κατεύθυνση είναι στρατηγικός.

Υπό τον ιδεολογικό μανδύα των Ολυμπιακών Αγώνων και με αντιστροφή των διακηρύξεων περί περιφερειακής ανάπτυξης, πολυκεντρικότητας στον ελληνικό χώρο, αναβάθμισης του περιβάλλοντος και κοινωνικής συνοχής, η Αθήνα μετατράπηκε σε ένα πελώριο εργοτάξιο – υποδοχέα τεράστιου ύψους δημόσιων και δευτερευόντως ιδιωτικών πόρων, που οδήγησαν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας για Έλληνες και οικονομικούς μετανάστες, οι οποίοι εργάστηκαν κάτω από «έκτακτες» εργασιακές συνθήκες στα μεγάλα αθλητικά και λοιπά τεχνικά έργα.

Μέσα από τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων κυοφορήθηκε η αναπροσαρμογή των οικονομικών, κοινωνικών και χωρικών δομών της Πρωτεύουσας, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν σε παλιούς και νέους, υψηλής κερδοφορίας συγκεντροποιούμενους τομείς δραστηριότητας του κεφαλαίου, στις απαιτήσεις των ελεύθερων αγορών της διευρυμένης Ευρώπης και του οικονομικού ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων. Η αναπροσαρμογή αυτή ήταν απαραίτητη με το δεδομένο ότι η διεθνής οικονομική κρίση και η σταδιακή συρρίκνωση της παραδοσιακής βάσης της χώρας στο δευτερογενή τομέα, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, ήδη έθεταν επί τάπητος δομικές αδυναμίες του ελληνικού καπιταλισμού στο να διατηρήσει μια ευδιάκριτη θέση στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά.

Η ανασυγκρότηση της Αθήνας συνέπεσε, όχι τυχαία, με τη διεύρυνση της ΕΕ προς ανατολάς σε αναζήτηση νέων αγορών, αλλά σε σταθερό πολιτικό πλαίσιο, με σκοπό τις «ασφαλείς» επενδύσεις και την κερδοφορία στις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, στις οποίες το χαμηλό κόστος του εργατικού δυναμικού αποτελεί ελκυστική παράμετρο στη φάση της μετάβασης προς την επικαλούμενη οικονομική και κοινωνική «σύγκλιση».

Η μετατόπιση των πολιτικών και χωρικών προτεραιοτήτων της ΕΕ εκ των πραγμάτων ενισχύει τον ρόλο της χώρας που ανήκει στον αρχικό πυρήνα των «15» και μπορεί να λειτουργήσει ως προνομιακός φορέας διείσδυσης των δυνάμεων της αγοράς στα πρόσφορα εδάφη των χωρών του πάλαι ποτέ υπαρκτού σοσιαλισμού.

Ειδικότερα η Αθήνα – Περιφέρεια Αττικής στο εσωτερικό του ελληνικού χώρου εξακολουθεί να διατηρεί την αναπτυξιακή πρωτοκαθεδρία, ως το ισχυρότερο διοικητικό και οικονομικό κέντρο (μαζί με τη Θεσσαλονίκη), με τις πλέον επαρκείς υποδομές συγκριτικά με την περιφέρεια της χώρας, υψηλό επίπεδο κατάρτισης και εξειδίκευσης του ανθρώπινου δυναμικού, και ισχυρή γεωπολιτική θέση. Η κεντροβαρικότητά της στον ελληνικό χώρο σε σχέση με τις προσβάσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα Βαλκάνια, τις Παραεξείνιες χώρες, την Ανατολική Μεσόγειο και τη Β. Αφρική θα μπορούσε να τη μετατρέψει σε «περιοχή προτίμησης» για την ΕΕ και πόλο αναφοράς με περιφερειακή ακτινοβολία προς την ευρύτερη περίμετρό της. Η παραπάνω εκτίμηση έχει αποτελέσει στρατηγική αναφοράς του ελληνικού κεφαλαίου, χωρίς, όμως, να παρέχονται εγγυήσεις για τα αποτελέσματά της, τα οποία αμφισβητούνται από Έλληνες συγγραφείς (Σταθάκης – Χατζημιχάλης, 2004). Λόγω και του πολιτικού και οικονομικού κατακερματισμού των Βαλκανίων οι εκ των προτέρων εγγυήσεις είναι εκ των πραγμάτων επισφαλείς.

Η μετατόπιση, πάντως, του γεωπολιτικού κέντρου βάρους της ΕΕ, με το άνοιγμα των αγορών και τη διεύρυνση σε χώρους στους οποίους ιστορικά η Ελλάδα ασκεί επιρροή και διατηρεί δεσμούς, αυξάνει τις δυνατότητες διείσδυσης, κερδοφορίας και πολιτικής κυριαρχίας του ελληνικού κεφαλαίου.

Χάρτης 6

Ειδικά η περιοχή των Βαλκανίων και των Παραεξείνιων χωρών θα μπορούσε να αυξήσει τις δυνατότητες επέκτασης των αγορών και να παράσχει ευκαιρίες οικονομικής μεγέθυνσης κυρίως για την οικονομία της Β. Ελλάδας αλλά και της χώρας γενικότερα, ενώ η Περιφέρεια Αττικής να

ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ
Όψεις του φαινομένου στον Ελληνικό χώρο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

αποτελέσει τη στρατηγική βάση οικονομικών μονάδων με υπολογίσιμη παρουσία στις αγορές των πιο πάνω περιοχών.

Η αξιοποίηση της γεωπολιτικής θέσης της Αθήνας και της χώρας, στο πλαίσιο των νέων επιτελικών σχεδιασμών του ελληνικού καπιταλισμού στη φάση μετατόπισης του κέντρου βάρους της ΕΕ προς ανατολάς, οδήγησε σε νέες προτεραιότητες με εφιαλτήριο τους Ολυμπιακούς αγώνες και τους οικονομικούς πόρους του I, II και III ΚΠΣ και για τους πρόσθετους λόγους διεξόδου από μια παρατεταμένη φάση αναπτυξιακής «υστέρησης» της Περιφέρειας Αττικής και της χώρας, που αποστερούνται σταδιακά από μεγάλο μέρος της παραγωγικής βάσης, η οποία συντήρησε για δεκαετίες τον ελληνικό καπιταλισμό και σήμερα έχει απαξιωθεί, αδυνατώντας, με ορισμένες εξαιρέσεις, να ανταγωνιστεί τις διεθνείς τεχνολογικές εξελίξεις.

Σημειώνεται ότι οι ραγδαίες εξελίξεις στο ευρωπαϊκό και διεθνές οικονομικό περιβάλλον και η διεύρυνση των τεχνολογιών αιχμής (πληροφορική, τηλεπικοινωνίες, αυτοματοποίηση, βιοτεχνολογία-βιογενετική, πράσινες τεχνολογίες, φάρμακο, χημική βιομηχανία και βιομηχανία οπλικών συστημάτων, κ.ά.) αναμένεται να ισχυροποιήσουν το Ευρωπαϊκό Κέντρο καθώς και τις ζώνες στις οποίες τείνει να επεκτείνεται, επιτείνοντας τις χωρικές και κοινωνικές ανισότητες στην περιφέρεια του ευρωπαϊκού εδάφους ως εγγενούς φαινομένου, σύμφυτου με τους κανόνες της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου.

Ως αντιστάθμισμα των παραπάνω τάσεων προέκυψε η ανάγκη δικτύωσης της Αθήνας (και της Θεσσαλονίκης στο άμεσο μέλλον) με άλλες μητροπολιτικές περιοχές της Μεσογείου και των Βαλκανίων, με στόχο τη μετατροπή της σε περιφερειακό πόλο του ενιαίου διευρυμένου ευρωπαϊκού χώρου στη βάση κοινών πλεονεκτημάτων και εξειδικεύσεων, που προσφέρουν πεδία δραστηριοποίησης του κεφαλαίου (τουρισμός, πολιτισμός, αναψυχή, επιμέρους επιχειρηματικοί τομείς σύγχρονης τεχνολογίας, αστικές πολιτικές).

Δεδομένου ότι η τεχνολογική ανασυγκρότηση της Πρωτεύουσας στην κατεύθυνση διεύρυνσης της παραγωγικής της βάσης με παραγωγή νέων, υψηλής τεχνολογίας προϊόντων, θα ήταν ανέφικτος στόχος, επιλέχθηκε ως ρεαλιστική μια πολιτική μερικής συγκράτησης και ανανέωσης της παραγωγικής υποδομής της Αθήνας, σε κλάδους στους οποίους υπήρχε παράδοση και εξειδίκευση (κατασκευές, τουρισμός, πολιτισμός), από κοινού με την πριμοδότηση και τον εκσυγχρονισμό ορισμένων νέων επιχειρησιακών κλάδων, όπως οι τηλεπικοινωνίες, η ενέργεια, οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, κ.ά. ,στην προοπτική και της :

- ενσωμάτωσης της Αθήνας ως περιφερειακού πόλου μέσω της διεξόδου σε δίκτυα υπηρεσιών του Μεσογειακού και Βαλκανικού χώρου, στο άμεσο δε μέλλον και της Τουρκίας, και
- προσέλκυσης επενδύσεων στο έδαφός της με σκοπό την ισχυροποίηση της θέσης στο διεθνή ανταγωνισμό των πόλεων.

Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων συνδέθηκε με ένα μεγάλο αριθμό έργων μεταφορικής υποδομής (νέος διεθνής αερολιμένας στα Μεσόγεια, Αττική Οδός, Περιφερειακή Υμηττού, αστικός σιδηρόδρομος, προαστιακό τρένο, ΠΑΘΕ, κυκλοφοριακοί κόμβοι, επεκτάσεις λιμανιών Πειραιά – Ραφήνας – Λαυρίου, κ.λ.π.), τα οποία είχαν προγραμματιστεί και έγιναν με χρηματοδοτήσεις από το II και III ΚΠΣ, ή με ιδιωτικές επενδύσεις με παραχώρηση, αντί προνομιακών ανταποδοτικών συμφωνιών, της χρήσης και εκμετάλλευσης των έργων.

Με τους Αγώνες χρηματοδοτήθηκε ένας, επίσης μεγάλος, αριθμός έργων αθλητικής υποδομής και ολυμπιακών εγκαταστάσεων από το δημόσιο (γη και πόροι), που βρίσκονται στους Ολυμπιακούς Πόλους και θα εκπονηθούν σήμερα σε μεγαλοεπιχειρηματίες μέσω της Ολυμπιακά Ακίνητα ΑΕ.

Στο πλαίσιο εξωραϊσμού της πόλης ολοκληρώθηκε, τέλος, ένας αριθμός μεγάλων αναπλάσεων (ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων, διαμόρφωση και αναβάθμιση κεντρικών πλατειών, κ.λ.π.) με σκοπό την αναμόρφωση της εικόνας και της λειτουργίας της Αθήνας.

Όλα τα παραπάνω λειτουργούν στην κατεύθυνση να βελτιωθεί ο διεθνής της ρόλος και το γόητρό της ως μητρόπολης, ως τόπου διεθνούς τουριστικού προορισμού και επιχειρηματικού ενδιαφέροντος, με απώτερο σκοπό την προσέλκυση επενδύσεων στο έδαφός της αλλά και τη διευκόλυνση της επιχείρησης εξωστρέφειας του ελληνικού κεφαλαίου προς την ευρύτερη γεωγραφική περίμετρο, με διοικητική βάση εξόρμησης την Πρωτεύουσα και σε δεύτερη φάση τη Θεσσαλονίκη, όπως καταγράφεται σήμερα με την εμφανή πολιτική στροφή σε μια νέα «μεγάλη ιδέα» για τη Θεσσαλονίκη.

2.2. Χωρικές – κοινωνικές επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων στην πόλη των Αθηνών

Έχει ήδη διαφανεί από την προηγούμενη ανάπτυξη του θέματος ότι οι κινητήριες δυνάμεις των χωρικών μετασχηματισμών είναι οικονομικές και αφορούν επιλογές, αποφάσεις και επενδυτικές δραστηριότητες με στόχο τον εξωστρεφή προσανατολισμό του ελληνικού καπιταλισμού, που είναι αναγκαίος για να ανακτήσει προοπτική και δυναμική σε συνθήκες παγκοσμιοποιημένου ανταγωνισμού.

Η ανταγωνιστικότητα, όσον αφορά τη φάση ανασυγκρότησης της Αθήνας και ιδιαίτερα τη φάση των Ολυμπιακών Αγώνων, βασίστηκε, από τη μια, στη χρησιμοποίηση φτηνού εργατικού δυναμικού και, από την άλλη, στην παραχώρηση ανυπολόγιστης αξίας δημόσιας γης και πολεοδομικών κινήτρων για την απρόσκοπτη αξιοποίησή της καθώς και δημόσιων πόρων, που συνολικά αποτιμώνται στα 13 δις. ευρώ.

Η συντριπτική πλειοψηφία των εργαζομένων στα ολυμπιακά και άλλα τεχνικά έργα εργάστηκε χωρίς συμβάσεις αμοιβών και ωραρίου και με εντατικούς ρυθμούς, που αύξησαν κατακόρυφα τον αριθμό των εργατικών ατυχημάτων μεταξύ αυτών και των θανατηφόρων. Τα χρονοδιαγράμματα ήταν τόσο πιεστικά που οποιαδήποτε κινητοποίηση, πολύ περισσότερο απεργία, προσλάμβανε χαρακτήρα εθνικής προδοσίας. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες δοκιμάστηκε πιλοτικά η απελευθέρωση του ωραρίου λειτουργίας της αγοράς με αποτέλεσμα σήμερα να έχει θεσμοθετηθεί, οδηγώντας σε βίαιη συγκεντροποίηση στο χώρο του εμπορίου και σε περαιτέρω ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων και εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας.

Ένα μεγάλο μέρος από την αφαίμαξη των λαϊκών εισοδημάτων, που γίνεται σήμερα μέσω της λιτότητας, της φορολογίας και της περικοπής κοινωνικών δαπανών στους τομείς παιδείας, υγείας, ασφάλισης, κοινωνικής ένταξης και πολιτισμού, κατευθύνεται στην αποπληρωμή του χρέους των Ολυμπιακών Αγώνων, δηλ. χρηματοδοτεί τις επενδύσεις του ελληνικού κεφαλαίου και ιδιαίτερα του μεγάλου και διεισδυτικού στον ανταγωνισμό.

Οι αναπτυξιακές επιλογές των Ολυμπιακών Αγώνων ενίσχυσαν τις τάσεις επιθετικής συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου και αναδιανομής της κερδοφόρας επενδυτικής ύλης σε όφελος των ισχυρών και μεγάλων ομίλων στον κατασκευαστικό τομέα, στις τηλεπικοινωνίες, τον τουρισμό, τις υπηρεσίες, το χρηματοπιστωτικό σύστημα και τα ΜΜΕ.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, ως «μεγάλη ιδέα» και μοχλός για την ενίσχυση της διεθνούς προοπτικής της Αθήνας, συνέβαλαν στην αύξηση του συγκεντρωτισμού στην Αττική και επέτειναν την ιστορική πόλωση του ελληνικού χώρου στα δύο μητροπολιτικά κέντρα σε βάρος των μεσαίων αστικών, μεγεθύνοντας επιπλέον την περιφερειακή ανισομέρεια.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες επέκτειναν την εμπορευματοποίηση του χώρου και την πρωτοκαθεδρία των ιδιωτών επενδυτών, οι οποίοι, όμως, δεν διαθέτουν ίδια κεφάλαια αλλά απομυζούν δημόσιους πόρους σε γη και χρήμα.

Είναι χαρακτηριστικό και προκλητικό το ότι 15 Ολυμπιακοί Πόλοι, οι 12 εντός Αττικής (Ολυμπιακός Πόλος Φαλήρου, Ολυμπιακό Κέντρο Ιστιοπλοΐας Αγίου Κοσμά, Ολυμπιακός Πόλος Ελληνικού, Ολυμπιακό Κέντρο Γουδί, Ολυμπιακό Κέντρο Γαλασίου, Ολυμπιακό Κέντρο Νίκαιας, Ολυμπιακό Κέντρο Άνω Λιοσίων, Ολυμπιακό Κωπηλατοδρόμιο στο Σχινιά, Ολυμπιακό Ιππικό Κέντρο Μαρκόπουλου, Ολυμπιακό Σκοπευτήριο Μαρκόπουλου, Διεθνές Κέντρο Ραδιοτηλεόρασης, Κέντρο Γραπτού Τύπου) έχουν περάσει ήδη με νόμο στην Α.Ε. Ολυμπιακά Ακίνητα και έχουν προχωρήσει οι διαδικασίες χαριστικής παραχώρησης σε μεγαλοεπιχειρηματίες, που προικοδοτούνται με δημόσια γη, με δικαίωμα νέας δόμησης για εμπορικές και άλλες χρήσεις καθώς και με ένα ιδιότυπο καθεστώς *laisser faire* ως προς τους όρους λειτουργίας αυτών των περιοχών. Οι νόμιμοι δικαιούχοι, δηλ. οι πολίτες που κατέβαλαν και καταβάλλουν το αντίτιμο των επενδύσεων, δεν δικαιούνται ελεύθερη πρόσβαση στις εγκαταστάσεις.

Ο δημόσιος χώρος της πόλης απεκδύεται την αξία χρήσης και λειτουργεί με όρους ανταλλακτικής αξίας.

Η πόλη των Αθηνών και η ενδοχώρα της είχε, ήδη, πριν τους Ολυμπιακούς Αγώνες λάβει τη μορφή πυκνοδομημένων ή ασυνάρτητα δομημένων περιοχών πρώτης και δεύτερης κατοικίας, που αναπτύχθηκαν ως συσσωρεύσεις ιδιωτικών κατασκευών, χωρίς δημόσια υποδομή, ανεξάρτητα από το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους, κατασπαταλώντας μεγάλο μέρος της ιστορικής κληρονομιάς, δάση, ακτές και γεωργική γη με ιστορία πολλών αιώνων.

Όπως, όμως, αναφέρουν στο *Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης*; οι Βαΐου, Μαντουβάλου, Μαυρίδου (2004), το «άμορφο αστικό συνεχές» της Αθήνας *λειτούργησε σαν ένα «σφουγγάρι» που επέτρεψε, με τις διεξόδους που προσέφερε, την απομείωση των αντιθέσεων και*

σχετικοποίησε σταδιακά τις «εμβληματικές» - αλλά μέσα σε όρια – διαιρέσεις σε Ανατολική/Δυτική Αθήνα, Βόρεια Προάστια, κ.ο.κ., στην κοινωνική γεωγραφία της πόλης.

Θα λέγαμε, διευρύνοντας αυτή την προβληματική, ότι η ιδιότητα κατοικία, οι επενδύσεις σε γη και ακίνητα, που αποτέλεσαν δείκτες οικονομικής ευημερίας κυρίως των μεσαίων αλλά και λαϊκών στρωμάτων, επέτρεψαν πράγματι την (υποβαθμισμένη) στέγαση των πιο φτωχών. Ταυτόχρονα, όμως, επειδή αυτή η πολιτική για την οικοδομή βασίστηκε στην έλλειψη σχεδιασμού και την ατομική αυθαιρεσία, απέτρεψε τη δημιουργία επαρκών δημόσιων υποδομών σε συγκοινωνίες, δημόσια κτίρια, ελεύθερους και πράσινους χώρους, με αποτέλεσμα όχι μόνο χαμηλούς δείκτες συλλογικής έναντι της ατομικής κατανάλωσης, άρα συμπίεση των φτωχότερων ομάδων, αλλά και απαξίωση του δημόσιου, του συλλογικού, του κοινωνικού και, εν τέλει, του πολιτικού νοήματος της πόλης.

Ανεξάρτητα, πάντως, από τις διαπιστώσεις αυτές, που αναφέρονται σε προηγούμενη φάση, είναι σίγουρο ότι η σύγχρονη γενικευμένη εμπορευματοποίηση του χώρου αφορά αναπροσανατολισμούς των επενδύσεων. Όχι μόνο τα αθλητικά και άλλα μεγάλα έργα των Ολυμπιακών Αγώνων αλλά και τα μεγάλα συγκροτήματα αναψυχής, τα εμπορικά και εκθεσιακά κέντρα, τα συγκροτήματα γραφείων, τα μεγαλύτερα προγράμματα κατοικίας και οι σύγχρονοι χώροι παραγωγής αφορούν τους μεσαίους και μεγάλους επενδυτές έναντι των μικρομεσαίων του παρελθόντος και διαμορφώνουν μια νέα κτηματαγορά απρόσιτη στα χαμηλά εισοδήματα. Αν μέχρι σήμερα τα σχέδια εξωραϊσμού (gentrification) οδήγησαν σε γενικευμένες αλλαγές χρήσης (π.χ. Ψυρρή και ευρύτερα στο ιστορικό κέντρο) και άνοδο των τιμών, η διευρυμένη ανάπτυξη ή/και εξωραϊσμός, που τώρα προωθούνται σε πολλά σημεία του Λεκανοπεδίου, θα δημιουργήσουν μεγαλύτερες πολώσεις μεταξύ μικρών/μεσαίων ή μεγάλων επιχειρήσεων και χαμηλών/ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων.

Οι επεμβάσεις στην Αττική την τελευταία δεκαπενταετία αφορούσαν επιμέρους σημεία αλλά οδήγησαν σαν σύνολο σε ριζικές ανατροπές της κυρίαρχης χωρικής δομής της που για ένα αιώνα είχε διαμορφωθεί στον άξονα Β-Ν ακολουθώντας την εθνική οδό και το τρένο κατά μήκος του κεντρικού αναπτυξιακού άξονα της χώρας, διαιρώντας, ταυτόχρονα, την περιοχή σχηματικά στις ανατολικές αναβαθμισμένες και δυτικές υποβαθμισμένες ζώνες του Πολεοδομικού Συγκροτήματος. Με την επιλογή καταστροφής του φυσικού οικοσυστήματος στον κάμπο των Μεσογείων, μέσω της καθαρά έκκεντρης χωροθέτησης του διεθνούς αερολιμένα Ελευθέριος Βενιζέλος, η οποία συμπάρεσυρε σωρεία κυκλοφοριακών υποδομών για την εξυπηρέτησή του, σε σχεδόν παρθένο έδαφος και με την κατασκευή της Αττικής Οδού και των προεκτάσεών της στα Μεσόγεια, μεταβλήθηκε καίρια η χωρική δομή της πόλης των Αθηνών καθώς συγκροτήθηκε ένας νέος αναπτυξιακός άξονας Δύσης – Ανατολής κατά μήκος της Αττικής Οδού. Ο άξονας αυτός αποτέλεσε και το πρώτης προτεραιότητας πεδίο ιδιωτικών επενδύσεων σε σχέση με τους κόμβους και τις λοιπές κάθετες συνδέσεις, αναδιαμορφώνοντας την παραδοσιακή χωρική εξειδίκευση της εμπορευματικής εκμετάλλευσης του χώρου, που επικεντρωνόταν κυρίως στο γνωστό «χατπόδι» κεντρικών λειτουργιών και στα δευτερεύοντα κέντρα των δήμων.

Η παραπάνω αναδόμηση του χώρου της Αττικής προκάλεσε ένα νέο κύμα εσωτερικής αστικοποίησης και οικονομίων κλίμακας, που επέδρασε και επιδρά επιπρόσθετα στον αστικό καταμερισμό εργασίας με έμφαση στη μεγέθυνση της εξωαστικοποίησης της Αττικής, η οποία, πέραν των Μεσογείων, επεκτείνεται σήμερα και στην πεδιάδα των Μεγάρων.

Οι νέοι πόλοι αναπτύξεων κλίμακας, μέρος των οποίων αποτελούν οι Ολυμπιακοί Πόλοι, αναμένεται να επιτείνουν τις εσωτερικές διαιρέσεις και ανισότητες του χώρου, πέραν του γεγονότος ότι το μεγαλύτερο μέρος των επεμβάσεων εκ των πραγμάτων σχεδιάστηκε προς τις ανατολικές, ήδη αναβαθμισμένες, οικιστικές ζώνες του Λεκανοπεδίου, λόγω της προ-υπάρχουσας υποδομής και της ισχυρότερης προσμονής κερδοφορίας του κεφαλαίου από την αστική γαιοπρόσοδο.

Όσον αφορά την κυκλοφορία και τη συγκοινωνιακή υποδομή της πόλης η πραγματικότητα είναι αντιφατική. Οι μεγάλοι οδικοί άξονες ενισχύουν την παρουσία του ΙΧ αυτοκινήτου, του οποίου η αγορά και κυκλοφορία αυξάνεται, ενώ το μετρό και το τραμ λειτουργούν ανακουφιστικά για τον ιστό της πόλης και υπέρ της συλλογικής χρήσης των υποδομών της. Όμως, τόσο το μετρό όσο και, κυρίως, το τραμ σχεδιάστηκαν σύμφωνα με τους Ολυμπιακούς Πόλους, επομένως δεν αποδίδουν στην επίλυση του κυκλοφοριακού προβλήματος των λαϊκών συνοικιών.

Θα θέλαμε, όμως, να επιμείνουμε στις «παράπλευρες απώλειες» των Ολυμπιακών Αγώνων, που αφορούν τον δημόσιο χώρο της πόλης και το φυσικό περιβάλλον της Αττικής. Θα θέλαμε, επίσης, να επιμείνουμε στο ζήτημα της οικολογικής ισορροπίας. Η διαρκής αποστέρηση της Αττικής από τη γεωργική γη και η αδηφάγος αστική επέκταση, τόσο σε καλλιεργημένες εκτάσεις όσο και στον περιαστικό χώρο, τα βουνά, τα δάση και τα παραθαλάσσια μέτωπα, εξαντλούν την ισορροπία του οικοσυστήματος του Λεκανοπεδίου, οδηγούν σε δυσχέρεια ή αδυναμία ελέγχου τυπικών φαινομένων, όπως, π.χ. οι βροχές, σε περιβαλλοντική υποβάθμιση και επικίνδυνα φαινόμενα για την υγεία, όπως το νέφος και δημιουργούν βλάβες μη αναστρέψιμες στο μέλλον.

Αν και το οικολογικό πρόβλημα αφορά πολύ γενικότερες παραμέτρους της ανθρώπινης ζωής και τελικά το μέλλον του πλανήτη, η οικολογική και περιβαλλοντική υποβάθμιση, που συνοδεύουν την υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος των λαϊκών τάξεων στην Αττική, διαμορφώνουν ισχυρές κοινωνικές διαιρέσεις, ανάγλυφα αποτυπωμένες στο χώρο. Η περιβαλλοντική υποβάθμιση συνιστά άλλο ένα κριτήριο ανάγνωσης των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στην Εκάλη και την Ελευσίνα, με όλες φυσικά τις ενδιάμεσες καταστάσεις.

Ένα άλλο θέμα, που συνδέεται με την ποιότητα του αστικού χώρου και του φυσικού περιβάλλοντος καθώς και τη σχετική εξισορρόπηση ακραίων κοινωνικών ανισοτήτων ή αποτροπή ακραίων κερδοσκοπικών επεμβάσεων και αυθαιρεσιών, αφορά τον ρόλο του κράτους στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό. Και ενώ το κράτος δεν αποποιείται τον καθοριστικό του ρόλο – πολιτικό, ιδεολογικό και θεσμικό – στην απελευθέρωση των διαδικασιών συσσώρευσης του ελληνικού κεφαλαίου, προχώρησε μέσω των Ολυμπιακών Αγώνων, σε ενέργειες ελαστικοποίησης ή παράκαμψης του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας, που οδηγούν στη μετατροπή του σε ανενεργή διακήρυξη αρχών. Όπως εύστοχα το διατύπωσε ο έγκριτος συνταγματολόγος Μ. Δεκλής, στην ομιλία του στη συνέντευξη τύπου της Επιτροπής Αγώνα κατά της εκποίησης των Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων, το κράτος επαναφέρει καθεστώς *laissez faire*, αποσύροντας δημόσιες ρυθμίσεις και περιορισμούς, αποποιούμενο τη δημόσια κτήση και περιουσία με μια, όμως, διαφορά από την εποχή της άγριας ανάπτυξης της πρώτης εκβιομηχάνισης: τότε το κεφάλαιο επένδυε σε καθεστώς ασυδοσίας ίδιους πόρους, τώρα οι πόροι είναι δημόσιοι.

Αν, όμως, η σχεδόν παντελής απουσία κρατικού παρεμβατισμού, μέχρι και την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, στο σχεδιασμό του χώρου ευνοούσε, με τρόπο στρεβλό, και τις λαϊκές τάξεις, η σημερινή ελευθερία στη συσσώρευση του κεφαλαίου ως προς τις δεσμεύσεις χρήσεων γης, προστασίας του περιβάλλοντος και διαφύλαξης της δημόσιας περιουσίας, θα έχει αρνητικές επιπτώσεις όχι μόνο στη φυσιογνωμία της πόλης αλλά και της κοινωνικο-χωρικές αντιθέσεις.

Θα επιμείνουμε στη φυσιογνωμία της πόλης.

Η απαλλαγμένη σχεδιαστικών περιορισμών, που αφορούν τις δημόσιες υποδομές, τους δημόσιους χώρους και τη διαφύλαξη αδόμητων εκτάσεων, την οργανική πυκνότητα και την πολυλειτουργικότητα, εξωαστικοποίηση ισοπεδώνει ομογενοποιώντας και διαλύει τους μικρούς ιστορικούς πυρήνες, διαμορφώνοντας ένα πολεοδομικό συνεχές ομοιόμορφο, αποστερημένο από όλα εκείνα τα στοιχεία που θα του προσέδιδαν χαρακτηριστικά πόλης ή προαστίου. Αντί ενός συμπλέγματος αστικών / προαστιακών μονάδων με κέντρο την Αθήνα, η διαρκώς διευρυνόμενη αστικοποίηση λειτουργεί διαλυτικά τόσο για τα όρια και τη μορφή του κεντρικού πυρήνα όσο και των επεκτάσεων.

Ο Henry Lefebvre περιγράφει από τη δεκαετία του '60 τη διαδικασία της *αποαστικοποίησης* – *προαστιοποίησης*, που δημιουργεί ταυτόχρονα δύο απώλειες : από τη μια οι διαρκείς επεκτάσεις της πόλης χάνουν τα χαρακτηριστικά της αστικότητας, δηλαδή την κεντρικότητα και τη συνοχή και από την άλλη δεν προσλαμβάνουν ως προάστια αληθινά χαρακτηριστικά φύσης.

Αν θεωρήσουμε την πόλη, λέει ο Lefebvre, ως έργο ορισμένων ιστορικών και κοινωνικών φορέων, τότε πρέπει να διακρίνουμε τη δράση και το αποτέλεσμα, την ομάδα (ή τις ομάδες) και το προϊόν τους. Χωρίς ωστόσο να τα ξεχωρίζουμε. Δεν υπάρχει έργο χωρίς μια ρυθμισμένη διαδοχή πράξεων και ενεργειών, αποφάσεων και συμπεριφορών, χωρίς μηνύματα και χωρίς κώδικες. Ούτε υπάρχει έργο χωρίς πράγματα, χωρίς κάποια ύλη που θα διαπλαστεί, χωρίς κάποια πρακτικο-αισθητή πραγματικότητα, χωρίς ένα έδαφος, μια φύση, μια ύπαιθρο και ένα περιβάλλον. Οι κοινωνικές σχέσεις έχουν σαν αφηγηρία τους το αισθητό · δεν περιορίζονται στον αισθητό κόσμο κι ωστόσο δεν αιωρούνται στον αέρα, δεν φεύγουν μέσα στην υπέρβαση. (Lefebvre, 1977 ελλην. μτφρ.)

Η κοινωνική πραγματικότητα της πόλης, το έργο των φορέων της, δεν μπορεί, λοιπόν, να ανεξαρτητοποιηθεί από την πρακτικό- αισθητή πραγματικότητα της εξαρθρωμένης πόλης και της σπαταλημένης φύσης. Το αστικό *ως τόπος συνάντησης, προτεραιότητα της αξίας χρήσης, εγγραφή στο χώρο ενός χρόνου, που θα αναγορευτεί ανώτατο αγαθό ανάμεσα στα αγαθά*, αναζητεί μια *μορφολογική βάση* και αυτή πρέπει να διασφαλίζουμε, έστω σε ελάχιστα αποσπάσματα, στις σημερινές ανακατατάξεις για να κρατήσουμε ανοιχτή μια μελλοντική αλλαγή.

Εδώ χρειάζεται να επανέλθουμε στο θέμα των δημόσιων χώρων της Αθήνας. Οι χώροι της που εμπορευματοποιήθηκαν, ιδιωτικοποιήθηκαν και δομήθηκαν ολυμπιακά αποτελούσαν πολύτιμες εφεδρείες σε μια εναλλακτική ανασύσταση της.

Για παράδειγμα, η παραλία του Σαρωνικού, από το Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας μέχρι τη Γλυφάδα, που εφάπτεται σε περιοχές πρώτης κατοικίας, είχε τη φυσική, ποσοτική και ποιοτική, επάρκεια να αποτελέσει μιά εκτεταμένη ζώνη αναψυχής για τους κατοίκους των εγγύς δήμων αλλά και όλης της πόλης, με απόλυτη προστασία του τοπίου, όπου αυτό είχε διατηρηθεί στη φυσική του κατάσταση και με, κατά το δυνατόν, αποκατάστασή του, με ψηλή και χαμηλή φύτευση, χωρίς καθόλου τσιμεντοστρώσεις, χωρίς κατασκευές, χωρίς έργα : ένα θαλάσσιο πάρκο δηλαδή όπως αυτά που

φτιάχνονται σε όλες τις πόλεις του κόσμου. Ο δημόσιος αυτός θύλακος έχει χαθεί , έχει δομηθεί και κλείσει σε μεγάλο τμήμα του. Αν μάλιστα δομηθεί και το Ελληνικό τότε θα μιλάμε για μη αναστρέψιμη απώλεια ως προς τη δυνατότητα επανασχεδιασμού στο μέλλον της παραλιακής ζώνης.

Μια τέτοια προσέγγιση ενός χώρου κλίμακας εγγράφεται σε μια συνολική εναλλακτική προοπτική αλλά και σήμερα λειτουργεί εξισορροπητικά ως προς τις κοινωνικοταξικές πολώσεις , εξασφαλίζοντας για τα λαϊκά στρώματα ένα ποσοτικά και ποιοτικά σημαντικό δημόσιο χώρο ελεύθερης πρόσβασης.

Η έννοια της διαρκώς επιτηρούμενης ή αστυνομοκρατούμενης πόλης προσλαμβάνει σήμερα ακραίες υλικές διαστάσεις σε πόλεις που οι κοινωνικοταξικές πολώσεις είναι εξαιρετικά ισχυρές και εγγράφονται με τρόπους που περιγράφουν οι Marcuse και van Kempen (2000) στο χώρο. Η Αθήνα, όπως και οι περισσότερες ευρωπαϊκές πόλεις, ενώ έχουν, στο πλαίσιο των αντιτρομοκρατικών πολιτικών, ενισχύσει και γενικεύσει την αστυνόμευση - επιτήρηση των πολιτών τους και την εφαρμόζουν προνομιακά στους μετανάστες και τις ατίθασες ομάδες νεολαίας, δεν είναι πόλεις εκτεταμένων κοινωνικών, χωρικών διαχωρισμών, επιβαλλόμενων με κατασταλτικά μέτρα. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες άνοιξαν, όμως, τους ασκούς του Αιόλου για την αποδοχή μιας μορφής επιτηρούμενης πόλης , προσαρμοσμένης στα καθ' ημάς. Με τον από ξηράς, αέρος και θαλάσσης έλεγχο της πόλης , με την επαναφορά του στρατού σε ρόλο εγγυητή της τάξης, με την ανεξέλεγκτη δράση μυστικών υπηρεσιών από όλο τον κόσμο, με επιχειρήσεις δηλαδή καταστολής σύμφωνα με το « δόγμα του προληπτικού κινδύνου », κόστους εκατομμυρίων ευρώ , δοκιμάστηκε μια μορφή επιβολής, ακραία μεν, που άφησε όμως, με το πέρας των αγώνων, αρκετά κατάλοιπα : τις κάμερες, την αναδιοργάνωση των μηχανισμών παρακολούθησης και ασφάλειας, την επαναφορά των οργανωμένων βασανιστηρίων σε μετανάστες , τη συνεχή επιτήρηση ορισμένων δημόσιων χώρων και περιοχών και , κυρίως, την αίσθηση ότι καθεστώς «έκτακτης ανάγκης» μπορούν να επιβάλλονται περιστασιακά.

Γενικότερα, με τους Ολυμπιακούς Αγώνες τέθηκε ένα θέμα δημοκρατίας για την πόλη της Αθήνας. Ο εξωθεσμικός και ανέλεγκτος οργανισμός Αθήνα 2004 σε συνεργασία με ένα υπερεθνικό εξίσου ανέλεγκτο οργανισμό - τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή, αποφάσισαν και υλοποίησαν τις σχετικές πολιτικές σε συνεργασία με την ελληνική κυβέρνηση, κυρίως ως προς το σκέλος εξασφάλισης των πόρων, παραγωγής των έργων και τήρησης των χρονοδιαγραμμάτων. Ο Δήμος της Αθήνας ήταν διακοσμητικός όπως και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση, στην επικράτεια των οποίων συντελέστηκαν οι ριζικοί χωρικοί και όχι μόνο μετασχηματισμοί. Ο τρόπος διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων έρχεται μεν από το παρελθόν της ΔΟΕ και των «αθανάτων» αλλά συναντά σύγχρονα φαινόμενα αδιαφανούς διαχείρισης των κοινών υποθέσεων, κρίσης της δημοκρατίας και συρρίκνωσης της μαζικής, λαϊκής βάσης της πολιτικής. Τα θέματα, όμως, παραγωγής και λειτουργίας του χώρου εξακολουθούν να συνιστούν μείζονα κοινωνικά και πολιτικά επίδικα επομένως αντικείμενα συγκρουσιακής πολιτικής.

Αν θέλουμε, κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό , να θυμηθούμε την αναφορά που έγινε στα Θεωρητικά προλεγόμενα της εισήγησης στους Marcuse και van Kempen (2000), αναφορικά με το ερώτημά τους αν η παγκοσμιοποίηση συνιστά μια ριζικά νέα χωρική τάξη, θα διαπιστώσουμε ότι το ελληνικό υπόδειγμα επιβεβαιώνει το δικό τους συμπέρασμα που είναι αρνητικό. Σχετικά με τα τρία σημεία χωρικών αλλαγών : ενίσχυση των χωρικών δομικών διαιρέσεων, ιδιαίτερες νέες χωρικές διαμορφώσεις μέσα στις διαιρέσεις και ένα σύνολο «soft» τόπων στους οποίους λαμβάνει χώρα η αλλαγή , θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτά επαληθεύονται στην Αθήνα των Ολυμπιακών Αγώνων και συνεχίζονται μετά από αυτούς.

2.3. Κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούμε ειδικά στις κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις που εκδηλώθηκαν απέναντι στους Ολυμπιακούς Αγώνες παρά το ότι, όπως έχει ήδη γίνει αντιληπτό από την εισήγησή μας, τα θέματα που θίγουμε δεν περιορίζονται στενά σ' αυτούς.

Επειδή ακριβώς η προσπάθεια εξωστρεφούς ανασυγκρότησης του ελληνικού καπιταλισμού και η αναδόμηση της Αθήνας αξιοποίησαν ως μοχλό τους Ολυμπιακούς Αγώνες, οι αντιστάσεις ήταν δυσκολότερες. Η «μεγάλη ιδέα» της μικρής Ελλάδας που μπορεί να καταπλήξει τον κόσμο , η αμεριμνησία των μελλοντικών θεατών των αγώνων απέναντι στο πολύπλευρο κόστος της τηλεοπτικής τους ικανοποίησης, οι προσδοκίες ανάπτυξης και ευκαιριών απασχόλησης ή πλουτισμού, , η άγνοια και η απουσία εκτεταμένου δημόσιου διαλόγου για τα υπέρ και κατά της ανάληψης και , κυρίως, η απουσία πολιτικής κριτικής, πολύ περισσότερο εναλλακτικού πολιτικού σχεδίου για την Αθήνα και τη χώρα από αναγνωρίσιμους πολιτικούς φορείς, όλα αυτά συνέτειναν σε μια γενικευμένη συναίνεση , η οποία εγκαθιδρύθηκε από την εποχή της πρώτης διεκδίκησης, το 1990.

Η αλλαγή θέσης του Συνασπισμού στη δεύτερη προσπάθεια ανάληψης δεν διαφοροποίησε αισθητά την κατάσταση, πόσο μάλλον που επώνυμοι κοινωνικοί παράγοντες, με θέση κατά, σιώπησαν αυτή τη φορά .

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες ως εθνικό εγχείρημα με συγκεκριμένες χρονικές δεσμεύσεις επέτρεπε στους υπεύθυνους των αποφάσεων να κρατούν αδιάλλακτη στάση απέναντι στα αντίθετα προς τις επιλογές τους αιτήματα, αποθάρρυνε παρεμβάσεις πολιτών και επηρέαζε την κρίση των δικαστών και των υπηρεσιακών παραγόντων όταν εκαλούντο να πάρουν σχετικές αποφάσεις.

Παρ' όλ' αυτά ξεκινώντας από την πρώτη διεκδίκηση, δημιουργήθηκε μια ευρεία συσπείρωση μικρών πολιτικών, αριστερών και οικολογικών οργανώσεων και αντίστοιχα πολιτών, ενεργών κυρίως στο περιβαλλοντικό κίνημα, που ανέλαβαν να συγκροτήσουν ένα πολυεπίπεδο κριτικό αντίλογο και να τον διαδώσουν, συμβάλλοντας στην κοινωνική ευαισθητοποίηση και αντίδραση.

Έτσι, συναντήθηκαν στην πορεία ή παρακίνησαν κινητοποιήσεις πολιτών, που εκδηλώθηκαν σε τοπική ή θεματική βάση και αφορούσαν επιμέρους αντιστάσεις σε συγκεκριμένες χωροθετήσεις και μεγέθη έργων και, αργότερα, σε θέματα παραβίασης εργασιακών και ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Περιπτώσεις σύγκρουσης με τη χωροθέτηση των ολυμπιακών έργων σε μεγάλους δημόσιους, αδόμητους χώρους είχαμε στην περιοχή των Ολυμπιακών Πόλων : Θρακομακεδόνες, Μαρούσι, Γαλάτσι, Νίκαια , Ελληνικό, Φάληρο, Μοσχάτο, Καλλιθέα, Γουδί. Στην Ηλιούπολη, με την αντίσταση στη χωροθέτηση Κέντρου Υπερυψηλής Τάσης, είχαμε την περίπτωση έργων συμπληρωματικών στα αθλητικά, ενώ η πλατεία Εξαρχείων αφορούσε αντίσταση στα σχέδια καταστροφής ενός ιστορικού τόπου στο πλαίσιο εξωραϊσμού του κέντρου. Ο Μαραθώνας είναι μια περίπτωση πανευρωπαϊκής κινητοποίησης για τη σωτηρία ενός υδροβιότοπου και τόπου ιστορικής μνήμης.

Οι χωροθετήσεις των έργων δεν άλλαξαν σε γενικές γραμμές ούτε αποσοβηθήκαν τα έργα γιατί οι κινητοποιήσεις ή / και κινήματα για την υπεράσπιση του δημόσιου χώρου της πόλης δεν μπορούν εκ των πραγμάτων να ανατρέψουν στρατηγικού χαρακτήρα σχεδιασμούς. Περίορισαν όμως ορισμένα μεγέθη, διέσωσαν δημόσιους χώρους, όπως τον Ιππόδρομο, απέτρεψαν την κατασκευή ορισμένων εγκαταστάσεων που δεν ήταν απαραίτητες, γενικά πρόλαβαν τα χειρότερα.

Το ευρύτερο πολιτικό – κοινωνικό κίνημα κατά της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα συνέβαλε στη δημιουργία αντιδράσεων και κινητοποιήσεων όσον αφορά τα μέτρα επιτήρησης – καταστολής και την παραβίαση θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων, που πήραν τη μορφή καταστροφής καμερών, συγκεντρώσεων και πορειών, μαζικού «μουντζώματος» του Ζέπελιν και οδήγησαν στην πολύ επιτυχημένη διαδήλωση, στη διάρκεια των αγώνων, μέσα στις ζώνες αποκλεισμού («κόκκινες ζώνες»), εναντίον της επίσκεψης του υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ , η οποία και αποτράπηκε.

Άλλο κοινωνικό μέτρητο ήταν το εργασιακό και το καθεστώς εργασίας «εκτάκτου ανάγκης» όπου οι δυνατότητες αντίδρασης ήταν πολύ περιορισμένες μέσα στους χώρους εργασίας, η αδιαφάνεια και η διασπάθιση του δημοσίου χρήματος και το αντι-αθλητικό πρότυπο των ολυμπιακών αγώνων με τους υπερφυσικούς πρωταθλητές και το ντόπινγκ. Το τελευταίο θέμα αποτέλεσε πεδίο εκτεταμένης κριτικής με μαζική ανταπόκριση λόγω και των αποκαλύψεων για ντοπάρισμα αθλητών στη διάρκεια των αγώνων.

Αν θέλουμε να αποσαφηνίσουμε τους ορισμούς των πολιτικών και κοινωνικών αντιστάσεων πριν την ανάληψη, κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας και στις μέρες διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, μπορούμε να χρησιμοποιούμε τους όρους της *αστικής διαμαρτυρίας*, της *αστικής σύγκρουσης*, του *αστικού αγώνα*, που προτείνει ο Pickvance (Lowe, 1986) ή τον όρο *αστικό κοινωνικό κίνημα*, σύμφωνα με τον διευρυμένο ορισμό του Lowe (1986) , ο οποίος τον χρησιμοποιεί για να σημάνει οργανώσεις που βρίσκονται έξω από το επίσημο κομματικό σύστημα, που φέρνουν τους ανθρώπους μαζί για να υπερασπιστούν ή να αμφισβητήσουν την παροχή των αστικών δημόσιων υπηρεσιών και να προστατεύσουν το τοπικό περιβάλλον. Η σημασία αυτή των οργανώσεων ως *κοινωνικών κινήματων* είναι ότι τα αντικείμενά τους αναλαμβάνονται συλλογικά με την κινητοποίηση μιας διακριτής κοινωνικής βάσης και ότι η ορμή της δραστηριότητάς τους οδηγεί σε αλλαγές στην κατεύθυνση της πολιτικής.

Πιο κοντά στην ελληνική πραγματικότητα βρίσκεται ο ορισμός που προτάθηκε από τον Dunleavy (Lowe, 1986) σύμφωνα με τον οποίο τα σημαντικότερα στοιχεία εδώ είναι η έμφαση προς τη συλλογικότητα και στην ώθηση προς κάποιου είδους αλλαγή. Ένα αστικό κοινωνικό κίνημα πρέπει να προβάλλει αυτά τα χαρακτηριστικά στην οργάνωση γύρω από θέματα συλλογικής κατανάλωσης.

Ο ορισμός του *αστικού κοινωνικού κινήματος* από τον Castells, ο οποίος με το μνημειώδες έργο του *Η Πόλη και οι Αποκάτω* (Castells, 1983) πραγματοποίησε ανατροπή στην κοινωνιολογική προσέγγιση της πόλης, αποκαθιστώντας το συγκρουσιακό κοινωνικό της περιεχόμενο, είναι αρκετά δύσκολο να εφαρμοστεί σε κινήματα περιορισμένης διάρκειας και στόχων γιατί αυτά δεν διατυπώνουν ρητά και

ταυτόχρονα τους τρεις ευρύτερους στόχους που ο Castells έθεσε : την εξασφάλιση μιας πόλης που οργανώνεται γύρω από την αξία χρήσης, την αναζήτηση πολιτιστικής ταυτότητας και την προβολή της αποκέντρωσης και της αυτοδιαχείρισης για μια ελεύθερη πόλη.

Οι βασικοί και με διάρκεια, μικροί, όμως, κοινωνικοπολιτικοί πυρήνες του αντι – Ολυμπιακού κινήματος είχαν μια συνολική προσέγγιση για την πόλη πολύ κοντά στους προηγούμενους στόχους. Δεν είχαν όμως ποτέ τη δυνατότητα να την απευθύνουν μαζικά, πολύ περισσότερο η προσέγγιση αυτή να αποκτήσει μαζική αποδοχή. Τέτοιοι συνολικοί στόχοι δεν νοηματοδότησαν τις περιορισμένες σε τόπο και χρόνο κινήσεις πολιτών που αμφισβήτησαν έργα και πλευρές των Ολυμπιακών Αγώνων αν και είχαν στο επίκεντρο των κινητοποιήσεών τους την υπεράσπιση των δημόσιων χώρων και της αξίας χρήσης της πόλης για το σύνολο των πολιτών της.

Η πραγματικότητα των κοινωνικών και πολιτικών αντιστάσεων, που περιγράψαμε, δεν διαμορφώθηκε μόνο από τις ιδιαίτερες περιστάσεις του εθνικού στόχου των αγώνων. Συνδέεται με εν γενείς αδυναμίες μαζικότητας, διάρκειας και εναλλακτικής σύλληψης της πόλης των αστικών κοινωνικών κινημάτων στη χώρα μας. Παρ' όλ' αυτά κερδήθηκε κάτι πολύ σημαντικό : η σχεδόν καθολική συναίνεση στους Ολυμπιακούς Αγώνες ανατράπηκε και οι δημοσκοπήσεις κατέγραψαν πολλές πλευρές πλειοψηφικής ή ισχυρής εναντίωσης.

3. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Castells, Manuel (1973) : *Luttes urbaines et pouvoir politique*, ελλην. μτφρ, Γ. Κόκκινος, Μ. Παγκάλου, Πόλη και Κοινωνικοί Αγώνες, εκδ. Αγώνας, 1980.
- Castells, Manuel (1983) : *The City and the Grass Roots*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1983.
- Castells, Manuel (1997) : *The power of identity*, Blackwell, Oxford, 1997.
- Harvey, David (1978): *The Urban Process under Capitalism*, International Journal of urban and Regional Research, 1978.
- Lefebvre, Henri : *Writing on Cities, Part II Right to the City* , Blackwell Publishing (1996), ελλην. μτφρ. Π. Τουρνικιώτης, Κ. Λωράν, Το Δικαίωμα στην Πόλη, εκδ. Παπαζήση 1977.
- Lowe, Stuart (1986) : *Urban Social Movements*, Macmillan, London, 1986.
- Marcuse, P. and Van Kempen R.(2000) : *Globalizing Cities, A New Spatial Order*, Blackwell Publishers.
- Pickvance, G.G.(1976) : *Urban Sociology, Critical essays*, London Tavistock, 1976.
- Sassen, Saskia (1991) : *The Global City* , Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.
- Sassen, Saskia (1994) : *Cities in a World Economy*, Los Angeles, CA : Fine Forge Press, 1994.
- Smith, Neil (1996) : *The New Urban Frontier*, Routledge, London, 1996.
- Soja, Edward (2000) : *Postmetropolis , Critical Studies of Cities and Regions*, Blackwell Publishing, 2000.
- Tilly, Charles (2004) : *Social Movements 1768 – 2004*, Paradigm Publishers Boulder, London, 2004.
- Βαΐου, Μαντουβάλου, Μαυρίδου (2004) : *Αθήνα 2004. Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης ; Εξαμηνιαία Έκδοση Επιστημών του Χώρου , «Γεωγραφίες» , 2004, τεύχος 7.*

ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ
Όψεις του φαινομένου στον Ελληνικό χώρο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

- Ευαγγελίδου, Μάρω, (2004) : *Θεσμικές Προϋποθέσεις για την άσκηση μιας πολιτικής τόνωσης του διεθνούς ρόλου της Αθήνας*, Εξαμηνιαία Έκδοση Επιστημών του Χώρου, «Γεωγραφίες», 2004, τεύχος 7.
- Παναγούλη , Ελένη (2004) : *Τα κινήματα της πόλης*, Εξαμηνιαία Έκδοση Επιστημών του Χώρου, «Γεωγραφίες» , 2004, τεύχος 7.
- Σταθάκης Γ., Χατζημιχάλης Κ. (2004) : *Αθήνα διεθνής πόλη : Από την επιθυμία των ολίγων στην πραγματικότητα των πολλών*, Εξαμηνιαία Έκδοση Επιστημών του Χώρου, «Γεωγραφίες» , 2004, τεύχος 7.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΕΡΕΥΝΕΣ , ΜΕΛΕΤΕΣ

- “Red Octopus”, Van der Meer : 1998
- European Spatial Development Perspective (ESDP) /1999
- Espon programme /Espon in progress – Preliminary results Report/ autumn 2003
- Espon 1.1.1 Research “The role, specific situation and potentials of urban areas as nodes in a polycentric development”, 2003-2005.
- Espon 1.3.2 Research “Territorial trends of the management of the natural heritage”, 2003-2005
- Vision Planet project “Strategies for intergraded spatial development of the Central European, Danubian and Adriatic Area”.
- ESPON 1.2.1 Research “Transport services and networks: Territorial trends and basic supply of infrastructure for territorial cohesion”, 2003-2005.
- ESPON 2.1.1 Research “Territorial impact of EU transport and TEN policies”
- ECMT Pan-European Transport Network - Corridors Maps.
- Cross – border cooperation Action Programme (DAC) /Spatial development priorities concerning the urban network and the urban concentrations of the Balkan Area» /2000.
- DANUBE SPACE STUDY/Regional and Territorial Aspects of Development in the Danube Countries with Respect to Impacts on the European Union /Final Report /2000.
- Cities in the New EU Countries, University of Utrecht, 2004.
- Community guidelines, adopted on July 1996 by the European Parliament and Council (Decision N° 1692/96/EC) for the development of the trans-European transport network (TEN-T).
- Espon 2.2.2. “Territorial impact of Interreg, Phare CBC and Tacis in the Enlargement area”
- Στρατηγικό Πλαίσιο Αθήνας – Αττικής / ΕΜΠ – ΥΠΕΧΩΔΕ, επιστημονική υπεύθυνη Κλειτώ Γεράρδη, Καθηγήτρια ΕΜΠ /2001-2004.
- Χωροταξικές Επιπτώσεις του νέου αερολιμένα Σπάτων στην πεδιάδα Μεσογείων. Ερευνητικό Πρόγραμμα ΟΡΣΑ - Παντείου Πανεπιστημίου, 1994-1996
- Η Νέα Χάρτα των Αθηνών. Αρχές πολεοδομίας του Συμβουλίου Ευρωπαίων Πολεοδόμων.
- Η Χάρτα των ευρωπαϊκών πόλεων και κωμοπόλεων. Στόχος η αειφορία.
- Ευρώπη 2.000, Προοπτικές ανάπτυξης του Κοινοτικού Εδάφους, 2000.
- Ευρώπη 2.000+ / Η χωροταξία στην Ευρώπη, 2001.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ
Όψεις του φαινομένου στον Ελληνικό χώρο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ
Όψεις του φαινομένου στον Ελληνικό χώρο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΗΣ
Όψεις του φαινομένου στον Ελληνικό χώρο
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

